

КЛЮЧОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

¹ Національний університет «Львівська політехніка»

Анотація: У статті обґрунтовано ключові детермінанти розвитку зовнішньоекономічного потенціалу підприємств України на засадах смарт-спеціалізації в умовах війни та післявоєнного відновлення. Досліджено вплив воєнних ризиків, структурних трансформацій, євроінтеграційних процесів та цифровізації на формування експортних можливостей підприємств. Обґрунтовано систему детермінант розвитку зовнішньоекономічного потенціалу підприємств, серед яких інноваційна, цифрова, інвестиційна, євроінтеграційна, інституційна, логістична та воєнно-безпекова складові. Запропоновано концептуальний підхід до оцінювання рівня реалізації зовнішньоекономічного потенціалу з урахуванням інноваційної активності, цифрового трансформування, інтеграції до внутрішнього ринку ЄС та впливу військових ризиків.

Ключові слова: зовнішньоекономічний потенціал, смарт-спеціалізація, підприємства; інновації, цифровізування, євроінтегрування, військові ризики, експорт, післявоєнне відновлення, структурна модернізування.

KEY DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF THE FOREIGN ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES BASED ON SMART SPECIALIZATION UNDER THE CONDITIONS OF WAR AND POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE

Abstract: The article substantiates the key determinants of the development of the foreign economic potential of Ukrainian enterprises based on smart specialization under conditions of war and post-war recovery. The impact of military risks, structural transformations, European integration processes, and digitalization on the formation of export capacities of enterprises is examined. A system of determinants for the development of enterprises' foreign economic potential is identified, including innovation, digital, investment, European integration, institutional, logistical, and security components. A conceptual approach to assessing the level of realization of foreign economic potential is proposed, taking into account innovation activity, digital transformation, integration into the EU internal market, and the influence of military risks.

Key words: foreign economic potential, smart specialization, enterprises, innovation, digitalization, European integration, military risks, export, post-war recovery, structural modernization.

На сучасному етапі економічного розвивання Україна функціонує за умов глибокого структурного трансформування, обумовленого як глобалізаційними процесами, євроінтеграційним курсом, цифровим трансформуванням так значними військовими ризиками, спричиненими повномасштабною агресією росії. За цих умов особливої актуальності набуває формування, ефективне використання зовнішньоекономічного потенціалу підприємств (ключового чинника забезпечення макроекономічної стабільності, валютних надходжень, інтегрування до глобальних ланцюгів створення доданої вартості, підвищення конкурентоспроможності економіки загалом) [1; 2; 4; 6; 8].

Війна суттєво посилила структурні дисбаланси зовнішньої торгівлі, проявом яких є домінування сировинного експорту, недостатнє диверсифікування продукції/послуг, ринків, залежність від логістичної інфраструктури, зниження інвестиційної активності, зростання ризиків, трансакційних витрат. Водночас євроінтеграційні процеси, зокрема реалізування положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, відкривають нові можливості для модернізування зовнішньоекономічної діяльності підприємств [1; 3; 5; 6; 7].

У цьому контексті особливої значущості набуває концепція смарт-спеціалізації, яка вже активно застосовується у регіональній політиці ЄС, передбачає концентрування ресурсів на інноваційних,

високотехнологічних, конкурентних галузях, здатних формувати нові експортні ніші. Для України це означає перехід від експортно-сировинної моделі до інноваційно орієнтованої, що є критично важливим при відновленні економіки в умовах війни, післявоєнної реконструкції [4; 7; 8].

Проблеми розвивання зовнішньоекономічної діяльності підприємств досліджуються в роботах вітчизняних та зарубіжних учених, які акцентують увагу на інституційних, інноваційних, цифрових і інтеграційних аспектах. Значна частина досліджень присвячена смарт-спеціалізації як інструменту структурного трансформування економіки, підвищення рівня технологічності експорту, стимулювання інноваційної активності [1; 2; 4; 7; 8]. Водночас більшість наукових розробок зосереджена на макрота мезорівнях, зокрема на регіональних стратегіях розвитку, тоді як мікрорівень, а саме формування зовнішньоекономічного потенціалу підприємств, досліджений недостатньо. Особливо обмежено розкрито роль смарт-спеціалізації як механізму підвищення конкурентоспроможності підприємств у воєнних умовах [1; 5].

Попри значний науковий доробок, недостатньо обґрунтованими залишаються детермінанти розвивання зовнішньоекономічного потенціалу підприємств у кризових, військових умовах, механізми інтегрування концепції смарт-спеціалізації до стратегій інтернаціоналізації підприємств, вплив військових ризиків на структуру експорту, інноваційний розвиток, інструменти цифровізування зовнішньоекономічної діяльності в умовах нестабільності.

Отже, зовнішньоекономічний потенціал підприємств доцільно трактувати як «інтегровану систему ресурсів, компетенцій, інноваційних і цифрових можливостей, що забезпечують ефективне функціонування на міжнародних ринках» [1; 5; 6; 7; 8]. У межах концепції смарт-спеціалізації він формується через розвиток інноваційної діяльності, інтегрування до глобальних виробничих мереж, диверсифікування експорту, використання цифрових платформ, кластеризацію тощо.

Таким чином, смарт-спеціалізація створює передумови для структурного переходу від експортно-сировинної моделі до технологічної.

Аналізування динамічності зовнішньої торгівлі України протягом 2015–2024 рр. свідчить про стабільне зростання до 2021 р., різке падіння у 2022 р. через військові дії, часткове відновлення у 2023–2024 рр., постійне (із 2016 р.) зростання від'ємного сальдо.

До ключових детермінант розвивання зовнішньоекономічного потенціалу підприємств відносяться наступні: інноваційна (інноваційна активність є базовою умовою формування конкурентних експортних ніш, включаючи розвиток R&D, трансфер технологій, створення стартапів, співпрацю з науковими установами); цифрова (цифровізування зовнішньоекономічної діяльності включає електронну митницю, блокчейн-рішення, цифрові платформи експорту, автоматизування логістики); інвестиційна (залучення іноземного інвестування сприяє технологічному модернізуванню, інтегруванню до виробничих мереж, розвитку експортно орієнтованих галузей); євроінтеграційна (глибоке інтегрування до внутрішнього ринку ЄС забезпечує доступ до інноваційних екосистем, гармонізування стандартів, розвивання кластерів, диверсифікування ринків); інституційна (передбачає розвиток кластерної політики, підтримку експортерів, дерегуляцію, формування екосистем); логістична (модернізування транспортної інфраструктури, інтеграція до TEN-T, розвиток мультимодальних перевезень є критично важливими); воєнно-безпекова (військові ризики виступають ключовим стримуючим фактором, що впливає на географію експорту, структуру виробництва, інвестиційну привабливість); кадрова і освітня (розвиток людського капіталу, STEM-освіти, підприємницьких компетенцій забезпечує довгострокову конкурентоспроможність).

Доцільним є побудова механізму розвитку зовнішньоекономічного потенціалу підприємств. Його основними складовими повинні виступати такі: інституційна (національна платформа смарт-спеціалізації), інноваційна (розвиток технологій), інвестиційна (гарантії, страхування ризиків), цифрова (електронна торгівля), логістична (модернізування інфраструктури), кадрова (розвиток компетенцій).

Пріоритетні напрямки нарощування зовнішньоекономічного потенціалу мають бути такими: ІТ, агропереробка, оборонно-промисловий комплекс, відновлювана енергетика, біотехнології, креативні індустрії.

Розвиток зовнішньоекономічного потенціалу підприємств України в умовах війни, відновлення потребує переходу до інноваційно орієнтованої моделі на засадах смарт-спеціалізації, що відповідає стратегічним пріоритетам Європейський Союз.

Ключовими детермінантами виступають інновації, цифровізування, інвестування, євроінтегрування, інституційна підтримка, управління ризиками. Їх синергетична взаємодія сприятиме

підвищенню рівня конкурентоспроможності, диверсифікуванню експорту, технологічному модернізуванню, економічній безпеці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. В'юник О.В., Кіріченко О.В. Сучасні детермінанти розвитку економічних суб'єктів в умовах smart-середовища. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2024. 11(44). С. 297-305.
2. Завербний А.С., Брославський В.В. Становлення і розвиток smart-спеціалізації в Україні: особливості адаптування передового досвіду. Ефективна економіка. 2025. № 5. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/6480>
3. Завербний А.С., Залізна Л.В., Жук О.О. Інформаційне забезпечення системи управління експортно-імпортною діяльністю на засадах функціонального підходу. Економіка та суспільство. 2024. 62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4039>
4. Завербний А.С., Шаровський Я.О. Застосування інноваційних інструментів оптимізування бізнес-процесів підприємств в умовах євроінтегрування: виклики і перспективи. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2024. № 2 (12). С. 48-56.
5. Левицька Я.В. Механізм впровадження smart-спеціалізації «креативні індустрії». Економіка та держава. 2021. 4 (20) С. 40-43.
6. Олешко А.А., Шацька З.Я., Ровнягін О.В. SMART-спеціалізація України в перспективі післявоєнного відновлення економіки. Ефективна економіка. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10286>
7. Федяєва М.С. «Розумна» спеціалізація як інструмент трансформації національної економіки (теоретичний аспект). Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 26-1. С. 87-92.
8. Шацька З.Я., Хлистун А.А. Якість продукції в умовах smart-економіки. Ефективна економіка. 2021. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9569>

Брославський Віталій Володимирович, аспірант кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, e-mail: vitalii.v.broslavskyi@lpnu.ua

Broslavskyi Vitalii V. – Graduate student of department of foreign trade and customs, Lviv Polytechnic National University, Lviv, e-mail: vitalii.v.broslavskyi@lpnu.ua